

YU ISSN 0353-9008

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКУ КУЛТУРУ

ГЛАСНИК

ВАШТАНА

СВЕСКА 49

ПРИШТИНА – ДЕПОСАВИЋ
2019

ПОЛИТИКОЛОГИЈА, СОЦИОЛОГИЈА, ПРАВО И ЕКОНОМИЈА

- Петар Д. Танчић, Драган Љ. Танчић, *Примена анкејној ујишњика у методолојји друшћивених и јолишћичких наука на јримеру Косова и Мејохије* 147
- Срђан Ж. Словић, *Бодријаров концепциј симулације у ери масовне кулћуре* 167
- Никша Д. Булатовић, Дејана Д. Ђођић, *Привредни јресјуји од јријаве до јресуде у Рејудлици Србији* 177
- ✓ Живана Р. Крејић, Снежана Р. Милићевић, *Пољојривредно-исћоријска изложба у Панчеву 1905. јодине као јрејеча савремених јуришћичких дојаја* 191
- Оливера В. Милутиновић, Боривоје В. Балтазаровић, *Ушћицај јтехнолошких иновација на јржишће рада и креирање јојреде за новим сјручним јрофилима* 203
- Божидар С. Филиповић, *Инјерјрејације односа међу нацијама – између економске сарадње и конфликћа* 211
- Гордана В. Ђуретић, Невена Д. Красуља, *Мојћносци јримене досијнућа у ујрављању јроменама из развијених земаља на Србију* 229
- Јелена И. Давидовић Ракић, Миљана С. Павићевић, *Домени инјерјерсоналној циркумјлекс модела као јредикћори особина личносци младих на Косову и Мејохији* 245

ИСТОРИЈА

- Далибор З. Велојић, *Ујврћивање јранице са Албанијом на јерјорији Косовске дивизијске обласци* 263
- Јован Д. Симијановић, Дарко Д. Гучанин, *Сарадња Краљева и Тијове Мијровице (1987–1990)* 273
- Игор Ђ. Вукадиновић, *Усћанак Шабана Пјолуже у Дреници 1945. јодине* 291
- Бобан Д. Стојковић, *Прилој јолоји свешћенсјва Рашко-јризренске ејархије јоком Друјој свейској раш* 311

Прегледни рад

Живана Р. КРЕЈИЋ*

Универзитет Унион, Факултет за пословне студије и право, Београд

Снежана Р. МИЛИЋЕВИЋ**

Универзитет у Крагујевцу, Факултет за хотелијерство и туризам у Врњачкој Бањи

ПОЉОПРИВРЕДНО-ИНДУСТРИЈСКА ИЗЛОЖБА У ПАНЧЕВУ 1905. ГОДИНЕ КАО ПРЕТЕЧА САВРЕМЕНИХ ТУРИСТИЧКИХ ДОГАЂАЈА

Апстракт: Рад се бави анализом и значајем одржавања једне од првих изложби на подручју данашње Војводине, пољопривредно-индустијском изложбом у Панчеву, која је одржана 1905. године. Њен значај био је вишеструк са економског, културног и уметничког аспекта, како за домаће становништво, тако и за посетиоце којих је било око 100.000. Темељеност у организацији догађаја подразумевала је обнову комплетне инфраструктуре града, изградњу саобраћајница, увођење ванредних бродских полазака, подизање смештајних капацитета за велики број домаћих и међународних посетилаца, изградњу парног купатила, добар маркетинг, али и пратеће анимативне садржаје попут извођења представа, концерата, приредби, коњских трка, такмичења.

Изложбе су претече данашњих манифестација, пословних и туристичких догађаја и зато их је важно анализирати као допринос развоју пословног и манифестационог туризма на нашим просторима.

Кључне речи: изложба, Панчево, сајам, производи, манифестација, пословни туризам.

УВОД

Иако су светске метрополе још у XVIII веку биле места организације пољопривредно-индустијских изложби на којима су занатлије, пољопривредници и велепоседници поносно представљали своје производе, њихов значај није био мањи ни почетком XX века, када су приређиване у војвођанским градовима.

* доцент, zivana.krejic@fppsp.edu.rs

** ванредни професор, snezana.milicevic@kg.ac.rs

Изложбе су биле претече данашњих сајмова и догађаја пословног и манифестационог туризма, а њихов значај био је вишеструк, како за град тако и за регион у коме су организоване.

Угарска је 1896. обележавала миленијум од досељавања Мађара, па су, у оквиру прославе, покенуте привредне и уметничке изложбе. У Панчеву је 1905. године организована велика пољопривредно-индустријска изложба, са циљем промоције и продаје производа које су поносно израђивали и представљали његови грађани, суседи и гости из околних земаља.

Иако је највећи значај ове изложбе за Панчево и околину у тренутку њеног одржавања био економски, она нам данас може послужити као изузетан пример у планирању и организацији догађаја у сферама привреде, културе и уметности, али и као подсећање на методе које су тадашње власти примењивале како би заштитиле домаће произвођаче и спречавале угрожавање њиховог опстанка на тржишту. Пољопривредна делатност била је усмерена на постизање највеће могуће добити за народ. (Керкез 2016: 219)

„Сајам је облик јавног организовања тржишта (дневног, месечног, годишњег, сезонског) на којем се просторно и временски сусрећу понуда и тражња, ради трговања робом или закључивања трговинских послова изложеним узорцима.“ (Светић 2015:1) Организација пољопривредно-индустријских изложби у прошлости била је условљена потребом људи да размене своје производе због преживљавања, а нешто касније и економске добити. Један од најстаријих облика трговине и трговања, била је трговина стоком, пољопривредним производима и рукотворинама које су биле неопходне за живот и рад. Списи Историјског архива у Панчеву показују да су лекари често контролисали здравље стоке која је требало да буде возена на вашар (Историјски архив у Панчеву, Фонд Магистрата I, 1800). Пољопривредници и сточари су приликом пласирања својих производа били изложени дугом и неугодном путу, необавештености о пијачним ценама и слично, чиме су често трпели велику штету. (Бецић 2013:172)

Без обзира на период дешавања, организација догађаја се не може замислити без превоза, смештаја и исхране излагача и посетиоца, али и приказивања природних и културних знаменитости места у којем се организују, што се веома позитивно одражава на целокупни развој туризма.

Сајмови и изложбе међународног карактера представљају средства подстицајног привредног и трговинског развоја, а своју примарну улогу у развоју градова, па и читавих регија добијају у првој половини XX века. (Лазич 2015)

У раду су приказани готово сви сегменти организације и значаја пољопривредно-индустријске изложбе која се одржала у Панчеву 1905. године, у периоду када и многи други европски градови приређују овакве догађаје.

Данас је на светском туристичком тржишту све присутнија тражња за посетом и учествовању у догађајима, као јединственим доживљајима за посетиоце, јер привлаче потенцијалне туристе. (Зечевић и др. 2015) Са друге стране, сајмове и изложбе можемо посматрати као део пословног туризма, односно, као активност или догађај који је повезан са пословним интересом.

С обзиром на чињеницу да пословни путници представљају растући сегмент међународног туристичког промета, овај облик туризма се сматра једним од најпожељнијих облика туристичког развоја дестинација широм света. (Драгичевић и др. 2015)

Предмет истраживања у овом раду представља сагледавање свих чињеница које су биле важне за велики и значајан догађај као што је била Изложба 1905. године, а који подразумева планирање, организацију, маркетинг, начин излагања производа, отварање и затварање манифестације и пратеће садржаје.

Циљ истраживања је да се увиди на који начин је могуће применити искуства из прошлости у погледу организације у области пословног и манифестационог туризма на нашим просторима.

ОРГАНИЗАЦИЈА ПРВИХ САЈМОВА И ЊИХОВ ЗНАЧАЈ

Развој трговине условио је настанак првих сајмова још у доба Грчке и Римске цивилизације, када су се трговци сусретали са произвођачима на тржницама и трговима, размењујући производе.

Иако се сматра да је колевка сајмова био Рим, историјски записи указују да су они били организовани још у периоду 3–4. века пре Христа, на подручју данашњег града Либанона. Краљ Јудеје, Херод, покренуо је изградњу трајног сајамског центра са зидом за излагање производа. Упркос томе, тргови организације сајмова из периода п.н.е. су нестајали и мало који сајам из тог доба је остао забележен у историјским списима. (Пинезић 2015)

То је разлог због којег се њихов настанак и крајем XVII века у Француској, где су поред каравана, продавница играчака, акробата и егзотичних животиња, италијански глумци изводили представе, комаде без дијалога, комичне представе или представе мимике. У економском смислу, сајмови су се поистовећивали са путујућим продавницама и трговцима, док је у временском смислу њихова организација подешавана тако да су се одржавали у периоду празника, попут Светог Спаса и Светог Анте, сајмова у Венецији и Падови. (Исто 2015)

Склапање пословних и породичних договора, размена информација у недостатку информативних гласила, утицали су на пораст значаја сајма, али и на бржи развој тржишта. Период организације сајмова био је такав да су

одржавани једном годишње или квартално, омогућавајући на тај начин великом броју излагача и трговаца из других градова и округа да се припреме и представе своје производе.

Значајан податак везан за одржавање сајмова у прошлости је да су њихови организатори морали имати подршку политичке власти, без обзира да ли их је организовала држава или црква. (Carreras & Torra 2008)

Средњовековни сајмови организовани су по налозима краљева, принчева, племића или црквених власти, углавном због недостака прихода, са циљем да се опорезује продаја производа.

Велики светски градови попут Париза, Лондона, Прага, били су место организације и одржавања сајмова на којима су представљани производи и технолошка достигнућа човечанства, углавном у области привреде.

Према до сада доступним подацима, прва изложба је организована је у Лондону, 1761. године и на њој су излагане пољопривредне машине. (Бјелић 2011) Неколико година касније, светске изложбе се организују у свим већим центрима и постају начин пласмана и подстицај за даљи развој производа и услуга како у домену привреде, тако и у области уметности и образовања.

Иако развој и настанак сајмова на подручју наше земље није довољно истражен и поткрепљен документацијом из прошлости, са сигурношћу можемо тврдити да је један од атрактивнијих и познатијих облика окупљања људи због размене робе и услуга био вашар.

Претпоставка је да вашар није био најстарији облик окупљања људи у нашој земљи, те да су слични начини окупљања постојали и пре преузимања назива од Мађара, који су боравили на нашим просторима.¹

Вашар или сајам може се посматрати као облик окупљања народа, са циљем да становници продају или набаве неопходне производе у недостатку продавница. Вашари су били организовани поред цркава, најчешће на празнике (црвено слово) и били су евидентирани у црквеном календару, како би што већи број становништва унапред био обавештен, узео учешће и допринео њиховој масовности. Поред размене пољопривредних производа, вашари су имали важну друштвену улогу. То су били дани када се свечано облачило, лепо поздрављало, где су се прикупљале и давале важне информације, а млади се упознавали. Да би се девојка лакше и боље удала, требало је да се, између осталог и да се покаже. За то су служили сеоски вашари. Они су за девојку разонода и забава. (Стојановић, Јовановић 2004).

То је био разлог због којег су и мањи градови увиђали значај приређивања изложби, од којих је становништво могло имати не само тренутну, већ и дуготрајну корист. Тако су Вршац и Зрењанин били међу првим мањим градовима који су 1902. године организовали сајамску изложбу производа локалног карактера.

1 vásár – сајам, пазар.

РАЗЛОЗИ ОРГАНИЗОВАЊА ИЗЛОЖБЕ У ПАНЧЕВУ

У Панчево су још средином XIX века, у периоду постојања Банатске војне границе, веома често стизале позивнице за учешће на великим пољопривредно-индустријским али и уметничко-занатским изложбама у Бечу, Будимпешти, Берлину, Минхену, Темишвару.

Током 1866. године, Генерална команда у Темишвару захтева да јој се доставе обавештења да ли су домаће животиње које су биле пријављене за пољопривредну изложбу у Бечу у добром стању. (Историјски архив у Панчеву 1866:1557) Током исте године, 04. априла, шаљу се експонати на наведену изложбу. Биле су то у највећој мери овце, говеда и перната живина. Неколико месеци касније, у Панчево стижу обавештења о наградама и награђенима са територије града који су излагали своје производе у Бечу. Радило се о произвођачима свиле, шпиритуса, броћа и произвођачима пива и власницима Вајфертове пиваре. (Историјски архив у Панчеву 1866: 3044)

Са једне стране, Панчево није желело да заостаје за својим суседима, па је пољопривредно-индустријска изложба планирана са циљем да занатлије и пољопривредници покажу да су способни за конкуренцију на тржишту. Поред угледања на друге градове, главни разлог за организовање Изложбе у Панчеву био је економске и газдинске природе. (Ђорђевић 2000)

Главни разлог одржавање изложбе био је да покаже успон привреде Јужног Баната, по узору на Миленијумску изложбу 1896. године у Будимпешти, као и на сајмове у Лондону, Паризу, Риму. Почетком 20. века у Јужном Банату било је око 11000 хектара обрадивих површина, а у Панчеву је тада било три предузећа са око 200 запослених, што је на 21000 становника чинило 0,9 %, нешто мање него што је у то време имао Нови Сад, а више од осталих градова у Јужној Угарској.

У оквиру будимпештанске дневне штампе 1905. године закључује се и да су Панчевци желели да упознају Балканско полуострво са својим занатлијским производима, индустријом, а да у области трговине теже да остваре тешње везе. Наводи се и да је мађарска индустрија стално напредовала, те да је то био један од разлога због којег јој је требало створити пијаце. (Gazdák Larja 1905)

Припреме за овај велики догађај трајале су пуне три године. У октобру 1902. године, на предлог председника пољопривредног удружења, Адолфа Шчитинског, донета је одлука о организацији изложбе у Панчеву. Првобитни план био је да се изложба одржи 1904. године. Међутим, материјална основа за њену организацију само је делимично била обезбеђена. (Споменак 1905) Слаба и оскудна година, донела је изборе у Панчеву, што је само још један доказ колико су економско-политичке прилике утицале, али и данас утичу на све облике друштвеног живота и организације догађаја. У страху од

лоше организације, изложба се одлаже за 1905. годину. Иако је била одложена, убрзане припреме за њену организацију почеле су већ 1904. године. Позиви су упућивани занатлијама, пољопривредницима и творничарима да дођу у што већем броју и прикажу своје најбоље производе и најлепшу стоку.

ПРИПРЕМЕ ЗА ИЗЛОЖБУ

На идентичан начин као и данас када се у неком светском граду одржавају велики и значајни догађаји, у Панчеву се две године раније почело са детаљним припремама за изложбу. Да би се обезбедила материјална основа за изложбу, донете су одлуке о висини субвенција које је давао сам град, Трговачка и занатска комора Темишвара, Министарства трговине и пољопривреде и Панчевачка Пучка банка. Озелењавање улица и тргова, формирање пијаци, сређивање простора око цркава, зидање кеја поред реке, калдрмисање улица које воде ка граду, гасно осветљење, асфалтирање тротоара, успостављање телефонских веза, био је значајан и видљив напредак којим су се поносили грађани Панчева. Један од најзначајаних инвестиционих догађаја за град била је одлука о градњи парног купатила у првим месецима 1905. године, што је изазвало потпуно одушевљење грађана, али и став да више неће заостајати за градовима попут Вршца, Зрењанина, Темишвара и Новог Сада. (Грађанин 1905)

Веома важне биле су и припреме саобраћаја за изложбу. Сматрало се да је у интересу града, али и потенцијалних гостију из белог света који ће доћи на изложбу да се фијакери обнове и детаљно прегледају. Пошто је апел грађана усвојен, фијакери су били обновљени, а њима су се касније гости превозили до изложбе. (Исто)

Како се до тада највише користио пароброд као средство превоза, инсистирало се на уређењу обала око река, али и сређивању пристаништа. Превоз лађом је био главна атракција, посебно за посетиоце из Београда, којима за овај догађај нису били потребни пасоши. На дан отварања изложбе, отвара се пруга Панчево–Вршац са моторним возовима. Један од догађаја који је претходио изложби, најлепше је описан у листу *Дневник из јуна 1905*. „Поред успешних акција у области саобраћаја, мобилисао се сав народ Панчева“ (Дневник 1905:3). У недостатку средстава, управници изложбе, господин Милан Зако, председник изложбе Адолф Матановић, директор изложбе Ђока Павловић, председник пољопривредног удружења Адолф Бахман, организовали су балове на различитим локацијама у граду, са циљем да сакупе новац за припрему изложбе. У овој фази припрема, донет је и Статут за оцењивање квалитета излагача и Водич изложбе. Садржај статута био је веома детаљан и односио се на доделу установљених награда, тако да није

било места грешкама или нејасноћама. Изложба је имала Велики и Извршни одбор и Осам подбора за занатство, пољопривреду, домаћу индустрију, финансије, аранжирање и декорацију, разоноду, пријем и смештај и штампу. (Хеш 1976)

Позиви за учешће упућивани су свим занатлијама и пољопривредницима, са жељом да их буде што више. Позиви су стизали и до Беча, Будимпеште, Темишвара, али под условом да се потенцијални излагачи не баве истим занимањима који већ постоје у Панчеву. На овај начин, организатори су штитили домаће привредне и пољопривредне производе и поштовали напоре панчевачких привредника и занатлија.

Током априла 1905. године, изложбени павиљони су путем усмене лиценцијације издавани у закуп. Уз посебне дозволе, сваки од павиљона су градили посебни мајстори и шегрти. Посебно су планирани музички павиљон, посластичарница и ресторан. Кафане, ресторани, сајмови, су била места где се успостављало јавно мњење. (Богавац и Даниловић, 2018:143)

О томе колико је степен организације био висок, говори и молба извесне госпође Мерсилц, која се 15. фебруара 1905. године обраћа Извршном одбору изложбе са жељом да за време њеног трајања отвори Рибљу чарду у којој ће посетиоцима нудити специјалитете од рибе и домаће вино. По добијању позитивног одговора, иста госпођа се обраћа поново 04. априла 1905. године, како би доставила унапред ценовник хране и пиће, али и са жељом да у наведеној чарди продаје и пиво, као и остала јела, која подразумевају и месо. Госпођа убрзо добија одговор Извршног одбора изложбе, да се молба одбија и уколико се усуди да понуди друге врсте хране и меса, да ће се наложити затварање Рибље чарде. (Историјски архив у Панчеву 1905).

Објашњен је детаљно и рад стручне групе жирија која је била дужна да са техничке стране оцени изложбени експонат. Оцењивали су савременост експоната, материјала, савремени облик, квалитет и потпуност израде, модерне тачке гледишта, потпуност и побољшање система израде, количина производње, јефтиноћа, степен који је постигнут за индустријску производњу, погодност продаје сиромашном становништву, оцена са уметничке стране гледишта у односу на облик, боју и украс. (Хеш 1976)

Поред статута, оштампан је и Калауз занатлијске и пољопривредне изложбе Панчева, који представља својеврстан водич изложбе која ће трајати од 15. августа до 15. септембра 1905. године. Квалитет водича и његова улога у промоцији догађаја била је огромна. Настао је на Светској изложби у Паризу, 1900. године, где је и награђен медаљом за штампарство.

Када је завршена градње прекрасних павиљона, фотографисани су за разгледнице које су пре и за време трајања изложбе слате из поште, која је имала свој изложбени одбор поред других павиљона, као уосталом и полиција и ватрогасци који су водили рачуна о безбедности скупа. Поред водича,

фотографија, разгледница, штампане су и улазнице са симболима града, као врста пропагандног материјала са једне стране, али и као начин прецизног мерења броја посетилаца.

ОТВАРАЊЕ ИЗЛОЖБЕ

Изложба је званично отворена 15. августа 1905. године у најлепшем панчевачком парку, Народној башти, у присуству многобројних званица из привредног, политичког и културног живота. Град је био окићен, а свечана поворка званица и грађана, по завршетку свечаног пријема у згради Магистрата, кретала се кочијама ка месту одржавања. Изложбу је отворио градоначелник Панчева, Адолф Матановић, а потом је организован обилазак павиљона и свечани банкет за 150 званица у новосаграђеном ресторану. (Хеш 1976)

Народна башта увече је била осветљена плинском расветом, а атмосферу су улепшавали оркестара војне и ромске музике, многобројне представе за децу, коњичке трке, надметања у разним вештинама.

У оквиру Индустријског павиљона били су представљени предмети металне, глинене и саобраћајне индустрије, уређаји за осветљење, прехрамбени индустријски производи, зачини, напаци. Ковачи, бравари, лимари из Панчева, поносно су представљали своје производе, док су гости из Сегедина и Будимпеште излагали справе за пољопривреду и домаћинство, санке из Банатског Карловца, машине за плетење жице из Дебељаче, Вршца, канте за ђубре из Зрењанина.

Учешће су узеле и фабрике цемента из Будимпеште, Баје, Арада, Зрењанина. Одевне предмете попут шешира, обуће и то опанака, папуча, као и разна крзна, представљали су гости из Пожаревца, Новог села, Бечеја, Сегедина, Темишвара, Сомбора. Шампањац је био из Печуја, паприка из Сегешвара, док су се Панчевци представили као штампари, зуботехничари, фотографи, фирмописци, вајари, тесари, сликари. Музички инструменти који су били изложени, били су власништво мајстора из Будимпеште, Темишвара и Сомбора. (Ђорђевић 2000) У овом павиљону била је посебно изложена археолошка збирка са налазишта, власника циглане Јохана Бахмана, коју ће касније уступити Народном музеју у Панчеву, где се и данас налази. Вештачке везене слике свилом, представљене су у овом павиљону.

Највише излагача из Панчева, било је у Пољопривредном павиљону. Поред класичних прехрамбених производа попут вина, ракије, ликера, грожђа, воћа, винове лозе, зелени, пиринча, житарица, пчела и меда, велико интересовање је владало за збирке лептирова, буба и биљака, Коломан Ламбрехта, као и за вештачко брдо на самом улазу, које је осликавало флору и фауну Панчева. Колекција Панчевачке Пучке банке представила је податке

о квалитету житарица, док су жене и девојке у павиљону домаће индустрије представљале углавном своје рукотворине. (Хеш 1976)

Један од павиљона који је привукао велику пажњу посетилаца био је Аласки павиљон. Удружења панчевачких рибара изложило је рибарски чамца са мрежама, својом заставом и обележјима. У оквиру овог павиљона излагао је и Игњач Вајферт, као ловац на пернату дивљач. Ту су били и павиљони гостију из Алибунара, Мраморка, Локава, Владимировца, Опова, Ченте, Црепаје, Баранде, Фаркаждина, Томашевца.

Број посетилаца је премашио 100.000, а приходи су процењени на преко 115.000 круна. На изложби се представило 713 излагача, а њих 436 је награђено златним, сребрним и бронзаним дипломама, одликовањима, новчаним наградама. Списак награђених излагача био је заиста подугачак. (Исто, 1976)

Изложба је након веома успешних месец дана трајања затворена у недељу 17. септембра 1905. године. Након завршних коњских трка, уследио је ватромет у вечерњим часовима. Све новине у тадашњој Аустроугарској, али и шире, извештавале су са поносом о овом великом и значајном догађају, који је привукао велики број посетилаца и представио Панчево у најбољем светлу. Једина забележена замерка остала је записана на првој седници Магистрата, а односила се на жалбу српских лекара, Мушицког, Гаћанског и Јовановића који су замерили градоначелнику зашто је изложба затворена само на мађарском, а не и на српском и немачком језику. (Ђорђевић 2000:119)

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Пољопривредно-индустријска изложба у Панчеву 1905. године доживела је велики успех. Остало је забележено да је гостију било са свих страна, чак и из Вашингтона. Сви излагачи су били задовољни, а Град је добро зарадио. Гостију који су дошли из Београда било је око 19.000, што је тада био број становника у целом Панчеву. (Ђорђевић 2000).

Изложба је превазишла локални значај и по својим карактеристикама, броју посетилаца, излагача, трговини, задуженој особи испред сваког павиљона која је давала информације о производима, била је најсличнија данашњем сајму.

Изузетна организација, обнова постојеће и изградња нове инфраструктуре града, увођење нових паробродских и железничких полазака до Панчева и од Панчева ка већим центрима, представљали су сјајну увертуру за успех овог великог и значајног догађаја. У оквиру припрема за изложбу, назиру се почети развоја маркетинга у организацији догађаја, попут штампе фотографија и разгледница са изложбе, улазница, позива, реклама и одјава догађаја у новинама.

Допунски садржаји којима је изложба употпуњена попут представа, коњских трка, концерата, завршног ватромета, данас би имали карактер пратећих садржаја било које врсте пословног догађаја, не само код нас, већ и у свету.

Сагледавањем организације оваквог догађаја који се догодио пре више од 100 година, треба преиспитати начине организације већине пословних и манифестационих догађаја у нашој земљи, који би требало да чине окосницу развоја туризма и буду одраз напретка и цивилизацијске зрелости људи, са циљем да се превазиђе њихов вашарски карактер и аматерска организација. Посебна пажња усмерена је на нове облике туризма, који су последњих деценија у порасту. (Крејић и др 2019).

Србија посједује упоредне (компаративне) конкурентне предности (природне услове, изворе и ресурсе и сл.) за динамично, дугорочно и приоритетно развијање пољопривредне производње и манифестација. (Брацановић, 2019:119) Креативност је покретач економског раста и кључни стратешки ресурс за повећање конкурентности у економији заснованој на знању, баш какве су биле и изложбе у прошлости. (Арсенијевић и Радосављевић, 2013: 273)

ЛИТЕРАТУРА

- Арсенијевић–Радосављевић 2013: Оља Арсенијевић – Милан Радосављевић. *Компаративна анализа социо-културних односа према иновацијама ситуденаја из Србије, Војводине и са Косова. Баштина, Приштина – Лепосавић, Вол. 42, стр. 269–294.*
- Burke–Auguštin–Ritman–Auguštin 1991: Peter Burke – Borko Auguštin – Dunja Rihtman – Auguštin. *Junaci, nitkovi i lude: narodna kultura predindustrijske Evrope.* Školska knjiga, 1991.
- Бецић 2013: Иван М. Бецић. *Локалне финансијске усјанове у Гњилану у међурајном јериоду.* Баштина, Приштина – Лепосавић, Вол. 34, стр. 171–188.
- Бјелић 2011: Предраг Бијелић. *Маркетиншки инструменти промоције промоције сјолне јрјовине,* Маркетинг, вол. 42, но. 4., 268–276.
- Богавац Миладиновић–Даниловић 2018. Живанка М. Миладиновић Богавец, Неђо С. Даниловић. *Улоја слободних и независних медија у демократској мјиштимизацији друштва.* Баштина, Приштина – Лепосавић, Вол. 46, стр. 144–157.
- Брацановић 2019. Слободан Н. Брацановић. *Поједини аспекти економских крешања земаља у јранзицији.* Баштина, Приштина – Лепосавић, Вол. 48, стр. 195–212.
- Carreras–Torra Fernandez 2008. Albert Carreras, Lidia Torra Fernandez. *Why did modern trade fairs appear.* Barcelona: Universitat Pompeu Fabra.
- Драгичевић, В., Јовичић Д., Блешкић, И., Станков, У. 2012: Business tourism destination competitiveness: a case of Vojvodina province (Serbia), *Economic research*, Vol.25, No. 2, pp. 311–332.
- Хеш 1976. Елза Хеш. *Индустријско-пољопривредна изложба у Панчеву 1905. јодине,* Информатор Историјског архива Панчево 13, стр. 37–47.
- Николић–Ђорђевић–Зечевић 2016: Јелена Николић, Александар Николић, Бојан Зечевић, *Сатисфакција јосејилаца међународних културних догађаја у Беотраду,* Маркетинг, вол. 47, бр. 2, стр. 104–110.

- Историјски архив у Панчеву, *Фонд Мајисџирајџа* II–IV, 1866. г., број 1557 и 3044.
- Историјски архив у Панчеву, *Фонд Мајисџирајџа* I, 1800. г. п. 4319/4, број 465/P,/38.
- Историјски архив у Панчеву, *Фонд Народна бајина*, 1905. г., св. необрађен.
- Керкез 2011. Слободан Ђ. Керкез. *Идеолошке основе аграрне пољопривредне у окупираној Србији и село под окупацијом 1941–1945*, Баштина, св. 31. Приштина – Лепосавић, стр. 217–233.
- Krejić–Milićević–Plečić–Babić 2019. Živana Krejić, Snežana Milićević, Katarina Plečić, Dragana Babić. *The Possibility of the development bird watching as a specific form of tourism in the Deliblato sands – case study*. *Teme*, 475–488.
- Лазић 2015. Сања Лазић. *Београд између два светска рата*, Факултет за туризам и спорт, Нови Сад, *Tims Acta*, Бр. 9, стр. 37–47.
- Мартиновић 1905. Иван Мартиновић. Одлагање изложбе за 1905, *Споменак*, 17. фебруар 1905., бр. 8.
- Ђорђевић 2000. Часлав Ђорђевић. *Панчево – сајамски град*. Заједница књижевника Панчева, Панчево.
- Светић 2015. Марко Светић. *Сајмови и изложбе пољопривредно-прехрамбених производа у Вуковарско-сријемској жупанији*, Свеучилиште Јосипа Јурја Штросмајера, Пољопривредни факултет у Осиеку.
- Стојановић Јовановић 2004. Биљана Стојановић Јовановић. *Социомедицински аспекти живота жена у Србији током XX века*, *Медицински часопис Понс*, Вол. 12, Бр. 1, стр. 35–40.
- Gazdák Lapja*, 20.10.1905., 36.
- Пинезић 2015. Матија Пинезић. *Еволуција сајмова*, Факултет економије и туризма, Пула. *Дневник*, 21.4.1905., стр. 26.

Živana R. KREJIĆ

Snežana R. MILIĆEVIĆ

AGRICULTURAL-INDUSTRIAL EXHIBITION IN PANČEVO 1905
AS A FRONT OF CONTEMPORARY TOURIST EVENTS

SUMMARY

The agricultural-industrial exhibition in Pancevo in 1905 was a great success. The rest was noted that there were guests from all sides, even from Washington. All exhibitors were pleased, and the City made good money. The number of guests who came from Belgrade was about 19.000, which was then the number of inhabitants in all of Pancevo.

The exhibition went beyond the local significance and in terms of its characteristics, the number of visitors, exhibitors, trade, the person in charge in front of each pavilion that provided information on the products, was most similar to today's fair.

Exceptional organization, renovation of the existing and construction of new infrastructure of the city, introduction of new steam and railway departures to Pancevo and from Pancevo to larger centres, represented a great overture for the success of this great and significant event. As part of the preparation for the exhibition, the beginnings of the development of marketing in the organization of events, such as printing photographs and postcards from the exhibition, tickets, invitations, advertisements and cancelling events in newspapers, are observed.

Supplementary contents complemented by exhibitions such as performances, horse races, concerts, fireworks, would today have the character of accompanying contents of any kind of business event, not only here but in the world.

Considering the organization of such an event that took place over 100 years ago, we should consider ways of organizing most business and event events in our country, which should form the backbone of tourism development and reflect the progress and civilization maturity of people, with the aim of overcoming their fair character and amateur organization. Serbia has comparative (comparative) competitive advantages (natural conditions, resources and resources, etc.) for the dynamic, long-term and priority development of agricultural production and events that are in accordance with it. Creativity is an engine of economic growth and a key strategic resource for increasing competitiveness in a knowledge-based economy, just like exhibitions in the past

Key words: Exhibition, Pančevo, fair, products, manifestation, business tourism.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

008(497.115)

БАШТИНА : гласник / главни и одговорни
уредник Драган Танчић. - 1991, св. 1- .
- Приштина-Лепосавић : Институт за српску
културу, 1991- (Пирот : Pi-Press). - 24 cm

ISSN 0353-9008 = Баштина (Приштина)
COBISS.SR-ID 3404300